

UDK 902
ISSN 1330-0644
VOL. 15.-16./1998.-1999.
ZAGREB, 1999.

Prilozi

Instituta za arheologiju u Zagrebu

Pril. Inst. arheol. Zagrebu 15.-16./1998.-1999.
Str./Pages 1-116, Zagreb, 1999.

Časopis koji je prethodio
Prilozi 1., 1983., Prilozi 2., 1985., 3.-4., 1986.-1987., 5.-6., 1988.-1989., 7., 1990.,
8. 1991., Pril. Inst. arheol. Zagrebu 9., 1992., 10., 1993., 11.-12./1994.-1995.,
13.-14./1996.-1997.

Nakladnik/ Publisher
INSTITUT ZA ARHEOLOGIJU/
INSTITUTE OF ARCHAEOLOGY

Adresa uredništva/ Adress of the editor's office
Institut za arheologiju/Institute of archaeology
HR - 10000 Zagreb, Ulica grada Vukovara 68
Telefon/phone/fax ++385/01/615 02 50

Glavni i odgovorni urednik/ Editor in chief
Željko TOMIČIĆ (Zagreb)

Redakcijski odbor/ Editorial committee
Dunja GLOGOVIĆ (Zagreb), Timotej KNIFIC (Ljubljana, SLO), Remza KOŠČEVIĆ
(Zagreb), Laszlo KÓVACS (Budapest, HUN), Kornelija MINICHREITER (Zagreb),
Mladen RADIĆ (Osijek), Željko RAPANIĆ, (Split) Aleksandar RUTTKAY (Nitra,
SK), Ivančica SCHRUNK (Minneapolis, USA), Željko TOMIČIĆ (Zagreb).

Prijevod na engleski/ English translation
Jadranka BOLJUNČIĆ
Barbara SMITH-DEMO

Prijevod na njemački/ German translation
Erna FERENDŽA

Lektura/ Language editor
Marijan RIČKOVIĆ (hrvatski)
Ulrike STEINBACH (njemački)
Barbara SMITH-DEMO (engleski)

Dizajn/ Design
Roko BOLANČA

Korektura/ Proofreaders
Krešimir KVOČIĆ

Grafička priprema/ DTP
Studio "U", Zagreb

Računalni slog/ Layout
Ranko PERŠIĆ, Zagreb

Tisak/ Printed by
Tiskara PETRAVIĆ d.o.o.

Naklada/ Circulation
600 primjeraka/ 600 examples

Sekundarne publikacije/ Indexed in
GERMANIA Anzeiger der Römisch-Germanischen Kommission des Deutschen
Archaeologischen Instituts, Verlag Philipp von Zabern, Mainz

Izdavanje časopisa novčano podupire
MINISTARSTVO ZNANOSTI I TEHNOLOGIJE REPUBLIKE HRVATSKE
HR - 10000 Zagreb, Strossmayerov trg 4

Sadržaj

Izvorni znanstveni radovi

- 5 KORNELIJA MINICHREITER
Ranoneolitički ukopi i pogrebni običaji u naseljima staročevačkog kulturnog kompleksa
- 21 REMZA KOŠČEVIĆ
Merkurove statuete iz Siscije
- 29 REMZA KOŠČEVIĆ
Neobjavljene fibule iz rimske Dalmacije i Mezije
- 41 ŽELJKO TOMIČIĆ
Ranosrednjovjekovno groblje u Sv. Jurju u Trnju u Međimurju - prinos datiranju nalazišta
- 61 TAJANA SEKELJ IVANČAN, SNJEŽANA KUŽIR,
MARIO BAUER, ZORKO MARKOVIĆ
Slučajni nalaz lubanje *Canis familiaris* položene u srednjovjekovnu keramičku posudu s lokaliteta Torčec - Cirkvišće kraj Koprivnice
- 81 LADA PRISTER
Susedgrad
- 91 ZORISLAV HORVAT
Hrastovica kraj Petrinje
- 101 JADRANKA BOLJUNČIĆ
Digital Radiovisigraphy in Bone Density Analysis: Neanderthal and Early Modern *Homo sapiens* Versus Modern *Homo sapiens* Supraorbital Region

Prikazi

- 105 DUNJA GLOGOVIĆ
ΧΡΟΝΟΣ, Beiträge zur prähistorischen Archäologie zwischen Nord-und Südosteuropa, Festschrift für Bernhard Hänsel, *Internationale Archäologie, Studia honoraria I*, Marburg, 1997., 827 str. sa slikama
- 107 TAJANA SEKELJ IVANČAN I DUNJA GLOGOVIĆ
CENTRAL EUROPE IN 8th - 10th CENTURIES, *International Scientific Conference, Bratislava, October 2-4, 1995, Bratislava, 1997.*, 210 stranica s ilustracijama
- 110 TAJANA SEKELJ IVANČAN
Dušan Čaplovič, VČASNOSTREDOVEKÉ OSÍDLLENIE SLOVENSKA, Academic Electronic Press, Bratislava, 1998.
- 113 KORNELIJA MINICHREITER
Kratice

Contents/Inhaltsverzeichnis

Original scientific papers

- KORNELIJA MINICHREITER
Early Neolithic Burials and Funerary Customs in Settlements of the Starčevo Culture Complex
- REMZA KOŠČEVIĆ
Figurines of Mercury from Siscia
- REMZA KOŠČEVIĆ
Unpublished Fibulae from Roman Dalmatia and Moesia
- ŽELJKO TOMIČIĆ
Der frühmittelalterliche Friedhof in Sv. Juraj u Trnju in Međimurje - Ein Beitrag zur Datierung der Fundstelle
- TAJANA SEKELJ IVANČAN, SNJEŽANA KUŽIR,
MARIO BAUER, ZORKO MARKOVIĆ
*Zufallsfund eines Schädels von *Canis familiaris* in einem mittelalterlichen Keramikgefäß Fundstelle Torčec-Cirkvišće bei Koprivnica*
- LADA PRISTER
Susedgrad
- ZORISLAV HORVAT
Hrastovica bei Petrinja
- JADRANKA BOLJUNČIĆ
*Digitalna radioviziografija u analizi gustoće kosti: nadočna regija neandertalaca i najstarijeg suvremenog *Homo sapiens* u usporedbi s nadočnom regijom suvremenog *Homo sapiens**

- KORNELIJA MINICHREITER
Abbreviations / Abkürzungen

Hrastovica kraj Petrinje

Hrastovica bei Petrinja

Izvorni znanstveni rad

Srednjovjekovna arheologija

Original scientific paper

Mediaeval archaeology

UDK 904:711.424 (497.5 Hrastovica) "17"

Dr. sc. ZORISLAV HORVAT

Ministarstvo kulture

Uprava za zaštitu kulturne baštine

Konzervatorski odjel Zagreb

Mesnička 49

HR - 10000 Zagreb

Hrastovica je u srednjem vijeku bila važno mjesto, prvo u rukama knezova Babonića, a kasnije zagrebačkih biskupa. Činili su ga dva kastrova (Gornja i Donja utvrda), utvrđeno naselje i franjevački samostan izvan zidina. Tijekom ratova s Turcima, Hrastovica je odigrala značajnu ulogu, no 1584. godine je napuštena, rušena, a zatim je kraće vrijeme bila pod Turcima. Zamjenjuje je obližnja Petrinja. U okolici Hrastovice ima dosta tragova djelatnosti iz rimskog doba.

Hrastovica se još 1581. godine spominje kao "glasovito mjesto", a crta je i Glavaš na svojoj karti 1673. Cijelo XVI. stoljeće, tijekom stogodišnjeg rata s Turcima, oko Hrastovice se mnogo ratovalo, ondje se uvijek nešto gradilo i rušilo, da bi godine 1584. bila djelomično napuštena, a zatim su je osvojili i Turci. Ubrzo je oslobođena, ali se više nikad nije oporavila. Zamijenila ju je današnja Petrinja.

Blizina Siska, bolje rečeno antičke Siscije ostavila je u okolici Hrastovice mnoge tragove u obliku množine rimskih opeka, kamenih ulomaka i sl. Tu je prolazio rimski vodovod i rimska cesta. Crkva Sv. Duha u Hrastovici izgrađena je djelomično rimskim opekama, a kapela Sv. Petra u Taborištu u potpunosti; njima su građene i hrastovičke zidine.

Na zapadnom zidu brod kapele Sv. Petra, već visoko pod strehom, uzidan je oveci kameni klesanac, s uklesanim križem, koji bi mogao potjecati i s neke ranokršćanske građevine. Kameni klesanac je dugačak i mogao bi biti dio pilastra ograde, nadgrobni spomenik ili nešto treće, pripadajuće starokršćanskom razdoblju.

Autor ovog priloga je još 1975. godine obilazio teren oko Čuntića s M. Kruhekom i I. Maroevićem i tom je prigodom I. Maroević pokazao zanimljiv nalaz nekog kanala, vjerojatno rimskog akvedukta. Pronađen je slučajno, pri proširenju šumske ceste, a nalazi se nedaleko kule Čuntić, uz potok Petrinjčicu, približno 200 m nizvodno od mosta ceste prema Bačugi i Glini. Stranice kanala zidane su kamenom lomljenakom, dok je svod od rimskih opeka. Širina kanala je 60-65 cm. Bio je ukopan u zemlju.

Zanimljiv je dopis mjernika V. Lapaina iz Petrinje, koji je obavijestio Hrvatsko arheološko društvo da se između mjesta Pračno, Mošćenice, Petrinja, Česko Selo, Taborište, Budiči-

na i ruševine Klinacgrada nailazi na ostatke rimske gradnje. "Tu su zidani stupovi 2 m dugački i široki, a 2-3 m visoki, koji su međusobno razmaknuti 5-6 m. Vjerojatno je da su to ostanci rimskog vodovoda sisačkog, jer se kod Budičine i Klinacgrada nalaze mnoga bogata vrela. Lapaine je poslao našem društvu opširan opis i potanki nacrt ovog vodovoda."² Ovaj vodovod opisuje i M. Marčinko u svom opisu okolice Hrastovice:³ rimski se vodovod spuštao dolinom Petrinjčice, preko šume Kotar do Siscije. Kod Taborišta su se sastajala dva kraka ovog vodovoda, a u blizini Hrastovice i Čuntića nekad su postojala omanja jezera, očito akumulacije rimskog vodovoda. Za sada se tek pretpostavlja da je bio izveden na stupovima, što je ovisilo o konfiguraciji terena.

Hrastovica je u XII./XIII. stoljeću bila posjed knezova Babonića, a od XIII./XIV. stoljeću, ona je u rukama zagrebačkih biskupa⁴. Odmah se javljaju dva kastrova (utvrde) valjda kao posljedica prijelazna dvovlašća Babonića i zagrebačkih biskupa. Ovi potonji drže Hrastovicu sve do sredine XVI. stoljeća, kad više nemaju snage održavati potrebnu vojnu razinu Hrastovice te je prpuštaju ustrojstvu granice prema Turcima. Mnogo se puta pred Hrvatskim saborom raspravljalo o utvrđivanju Hrastovice, o tome tko će je i na koji način utvrditi i što sagraditi.⁵ Cijelo to doba ispod

² Ostaci rimskog vodovoda blizu Petrinje, *Vjesnik Hrvatskog arheološkog društva*, Zagreb, I/1889., 94.

³ M. MARČINKO - P. CVEKAN, Hrastovica, Hrastovica, 1991., 29.-30.

⁴ Z. HORVAT, Hrazthowycza, *Vijesti muzealaca i konzervatora*, Zagreb, 1/1972., 5.

⁵ Zbornik Zrin, uredio M. FILJAK, Petrinja 1942., 19.-20.

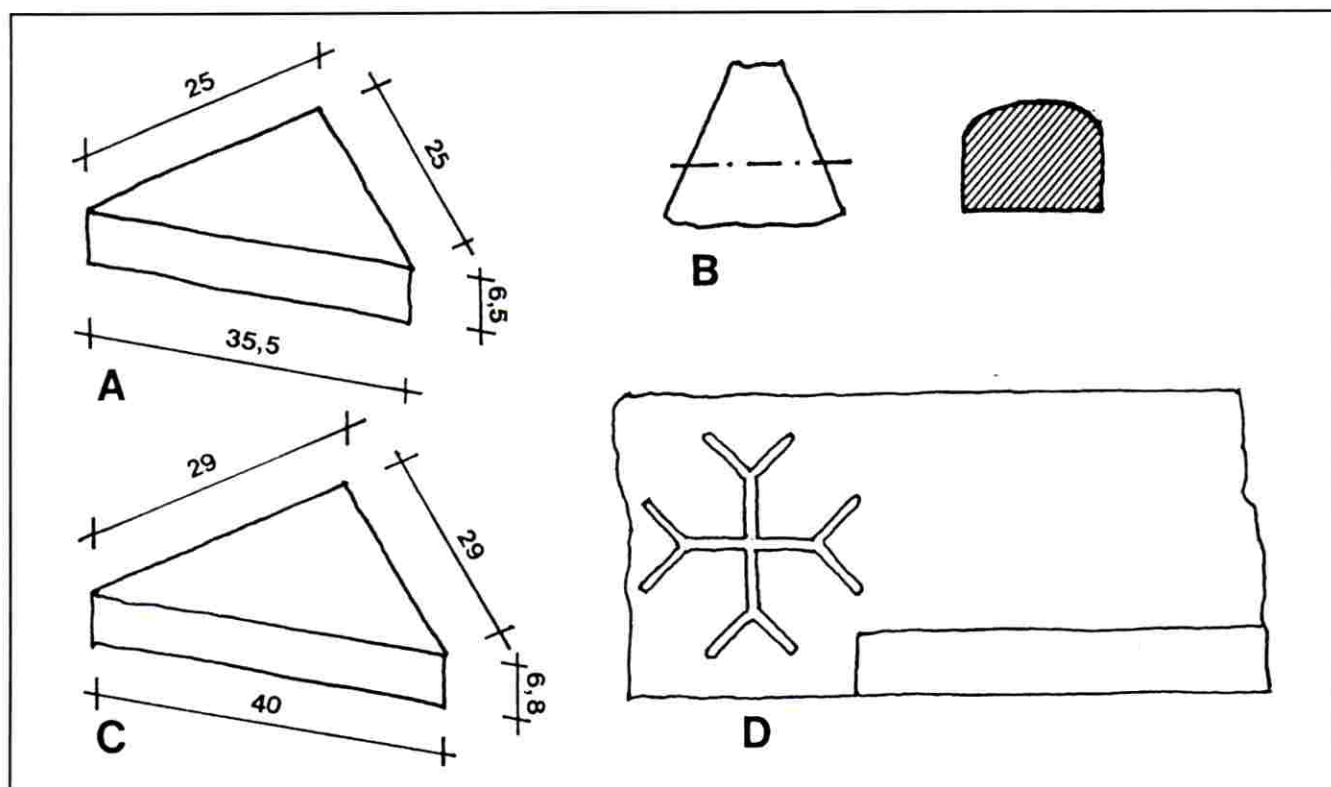
- Z. HORVAT, o. c., 3.-8.;

- F. ŠIŠIĆ, *Acta comitalia*, III., Zagreb 1913., 90, 137, 362;

- M. MARČINKO - P. CVEKAN, o. c., 52. i dalje;

- M. KRUHEK, Krajiške utvrde i obrana Hrvatskog kraljevstva tijekom 16. stoljeća, Zagreb, 1995.

¹ Starine, Zagreb, XXXIV./1913., 69.

Slika 2. Neke pojedinosti iz Hrastovice i Taborišta:

- A. Trokutasta opeka iz Gornje utvrde u Hrastovici
- B. Ulomak romboidne opeke s Donje utvrde u Hrastovici
- C. Trokutasta opeka iz kapele Sv. Petra u Taborištu
- D. Križ s klesanca pod krovnim vijencem kapele Sv. Petra u Taborištu

Abb. 2 Einige Details aus Hrastovica und Taborište:

- A. Dreieckiger Ziegel aus der Oberen Befestigung in Hrastovica
- B. Bruchstück eines rhomboiden Ziegels aus der Oberen Befestigung in Hrastovica
- C. Dreieckiger Ziegel aus der Kapelle des hl. Peter in Taborište
- D. Kreuz vom gemeißelten Stein unter dem Kranzgesims der Kapelle des hl. Peter in Taborište

štena utvrda Gornja i Donja Hrastovica, određujući istodobno i smještaj obrane naselja, okružena zidinama s polukružnim kulama. U naselje se ulazilo kroz dvije ulazne kule, na istočnoj i zapadnoj strani. Na istočnoj je strani bilo branjeno podgrađe, gotovo iste površine, s ulazom na početku strmine i tješnjaka Duboki jarak. Podgrađe je s istočne strane imalo zidani branik i jarak pred ulazom, dok je sjeverna strana bila branjena palisadama (slika 3.) kao i strmina na južnoj strani. Danas je podgrađe zasađeno vinogradima.

Treba još posebno napomenuti današnje stanje prostora stare Hrastovice: sve je zaraslo u travu, korov, trnje i grmlje. Obrastanje gustim zelenilom se dogodilo tijekom posljednjih godina, naročito za srpske okupacije Banovine, kad nitko onamo nije dolazio niti obrađivao zemlju.

Istočni ulaz u naselje bio je naglašen pravokutnom kulom, od koje se danas nazire dosta ziđa. Ulaz je nekada davno vjerojatno bio osiguran i jarkom, od čega još ima dosta tragova uz sjeverno-istočni dio utvrda. Od istočnog ulaza obrambeni se zid penjao uzbrdo, do Donje hrastovičke utvrde. Uz sam istočni ulaz nalaze se ruševine nekadašnje župne crkve Sv. Duha (slika 3., 4.).

Ulaz je na zapadnoj strani bio, sudeći po tragovima ziđa i graba, znatno složeniji, a ujedno i dobro branjen Gornjom utvrdom. Greben nad strminom uz tješnjak Dubokog jarka i dalje se uspinje prema zapadu, nadvisujući Gornju utvrdu. Ovaj dio grebena također je mogao biti utvrđen, vjerojatno s odgovarajućim drvenim građevinama i zaprekama. S te strane je ispresijecan dodatnim kanalima, koji su očito trebali

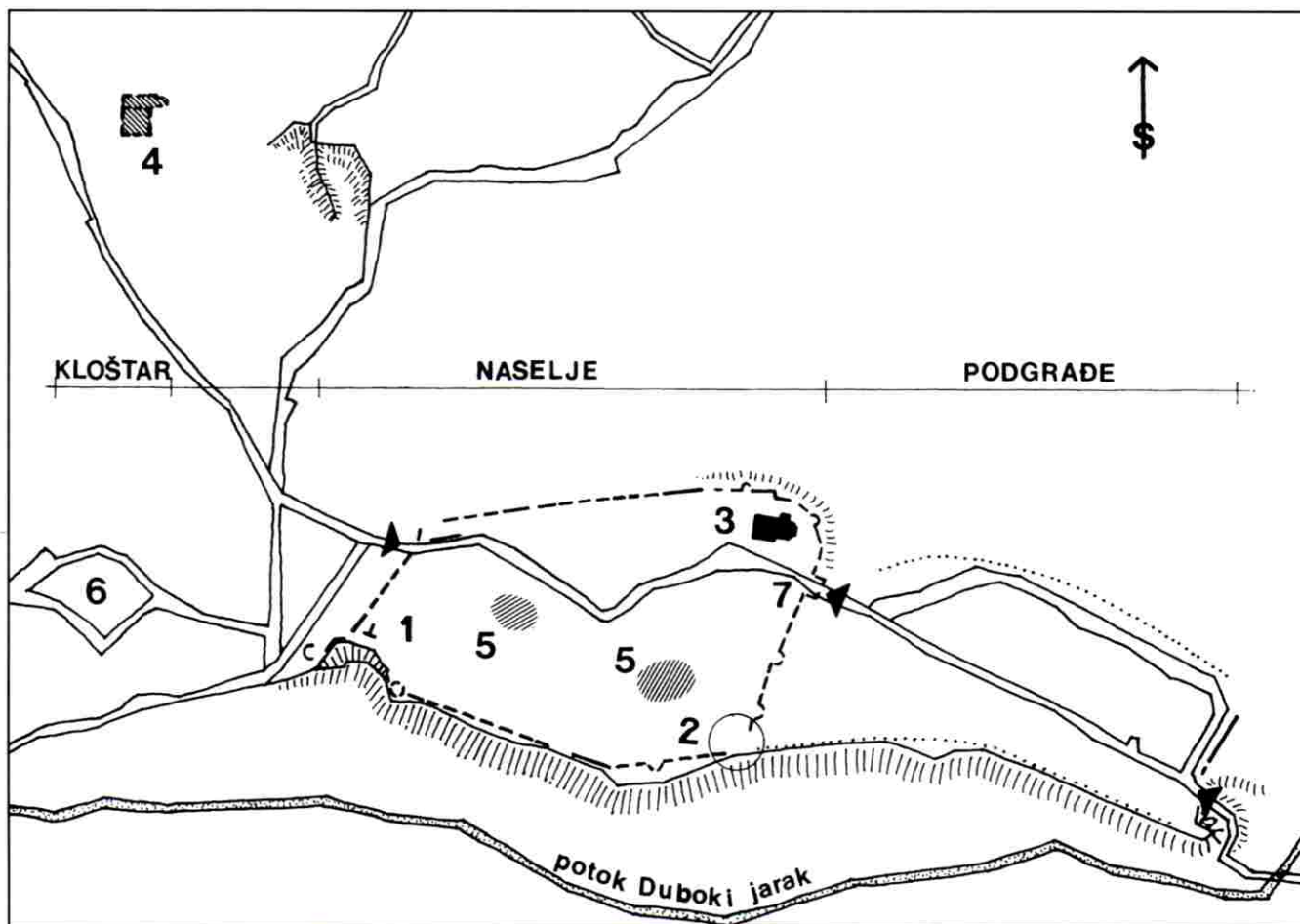
otežati približavanje neprijatelja, dakle Turaka i njihovih martoloških četa. Čini se da se ovaj položaj zvao Kloštar (samostan) zbog relativne blizine franjevačkog samostana.

Donja utvrda, Donja Hrastovica, bila je 1584. godine napuštena, spaljena i razrušena, čime se željelo spriječiti Turke da je zauzmu i u njoj se utvrde. U izvorima je opisan način njena uništenja: utvrda je napunjena drvenom građom od napuštenih kuća stanovnika Hrastovice i sve je zapaljeno. Visoka je temperatura razorila ziđe...⁹ Tom je prigodom razrušeno i hrastovičko naselje, kuće purgara i utvrde oko naselja. Danas je Donja Hrastovica tek stožasti vrh, do koga se protežu zidine naselja. I ona je bila smještena na rub strmine. Od stare utvrde nije ništa očuvano, iako bi se mogli naći njeni temelji pod zemljom. Tek poneki ulomak kamena i opeke govori o nekadašnjem zidu. Autor ovog članka je prigodom obilaska tog položaja našao samo jednu romboidnu opeku (slika 2.), možda rimsku, koja je bila ugrađena u pod, s obzirom da je izlizana hodanjem.

I gornja je utvrda slabo očuvana, a uz to jedan se njen dio odronio niz strminu, skupa s većim dijelom branič-kule (slika 5.). U strukturi ziđa kule nazire se zidanje "na riblju kost", što je osobitost za dosta naših profanih građevina XIII.-XIV. stoljeću.¹⁰ Osim toga, na sjevernoj strani ostao je trag ziđa sa špaletom vratiju te jednom kružnom polukulom.

⁹ R. LOPAŠIĆ, o. c., 127.

¹⁰ Z. HORVAT, O izgledu srednjovjekovnog ziđa na primjerima nekih građevina u kontinentalnoj Hrvatskoj, *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske* 12, Zagreb 1986., 183.

Slika 3. Hrastovica - situacija (nacrtano prema katastarskom planu iz godine 1864. iz Ureda za katastar u Petrinji). Crtež Z. HORVAT.

1. Gornja utvrda
2. Donja utvrda
3. Crkva Sv. Duha
4. Položaj franjevačkog samostana
5. Vjerojatni položaji nekih važnijih srednjovjekovnih građevina
6. Vjerojatno mjesto predstraže

Godine 1584., porušena je Donja utvrda i tom se prigodom spominje da je Gornja utvrda tek "kružno zidana kula, kojoj je neprijatelj mogao prići do samih zidina i vratiju, i trebalo ju je zaštititi kanalom i palisadnom ogradom, da bi straža u njoj mogla imati više sigurnosti".¹¹ Danas znamo da je ova "kružna" kula bila poligonalna, da je ondje bila i jedna polukula, te obodno zide i na zapadu duboka graba. Vjerojatno su svođenjem Hrastovice na jednu, Gornju utvrdu, promijenili uvjete obrane, te je s unutarnje strane, iz prostora nakašnjeg naselja, postala ranjiva. Čini se da dodatno utvrđivanje nije nikad provedeno, jer Gornja utvrda uskoro je pala.

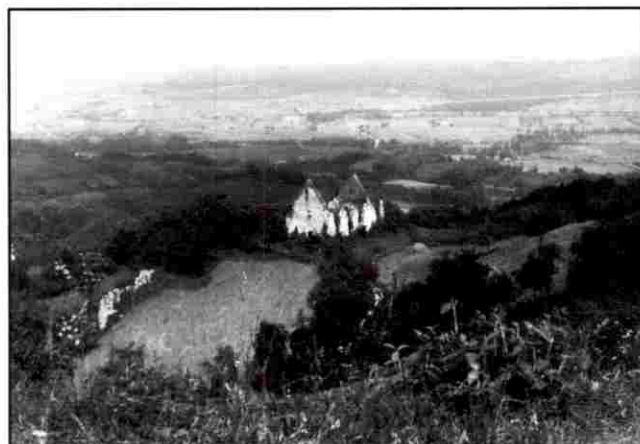
Prigodom posjete Hrastovici 5. ožujka 1975., s M. Kruhekom, utvrđeno je da ondje netko kopa, očito tražeći "zakopano blago". Nije to bila velika jama - no u iskopanoj su zemlji nađeni željezni čavli, vrh strelice, ulomak vrča,¹² više ulomaka jednostavne keramike, komadić brončana lima, trokutasta rimska opeka (slika 2.), ulomak ručnoga žrvnja. Sve su to očito predmeti iz XVI. stoljeća, iz doba intenzivna života Hrastovice. Tom smo prigodom utvrdili da je netko,

¹¹ M. KRUHEK, o. c., 310.

¹² Vjerojatno venecijanske provenijencije, jer se radi o bijeloj keramici s plavim vegetabilnim ukrasom.

Abb. 3 Hrastovica - Lageplan (gezeichnet nach dem Katasterplan vom 1864, aus dem Grundbuchamt in Petrinja)

1. Obere Befestigung
2. Untere Befestigung
3. Heiligeistkirche
4. Lage des Franziskanerklosters
5. Vermutete Lage einiger wichtiger mittelalterlicher Gebäude
6. Vermutete Vorpostenstelle

Slika 4. Hrastovica, pogled s položaja ispod Gornje utvrde prema istoku. U sredini su ruševine crkve Sv. Duha, a lijevo ostaci zidina oko naselja. Desno od Sv. Duha - za duljinu crkve - istočni ulaz u naselje (snimio: Z. HORVAT, 1969.)

Abb. 4 Hrastovica, Blick von unterhalb der Oberen Befestigung nach Osten. In der Mitte befinden sich die Ruinen der Heiligeistkirche, links die Reste der Befestigungsmauern. Rechts der Heiligeistkirche - um eine Kirchenlänge - der östliche Zugang zur Siedlung (Foto von Z. HORVAT 1969)

Slika 5. Hrastovica, Gornja utvrda, ostatak branič-kule (unutarnja strana), od koje se veći dio odronio niz strminu (snimio GJ. SZABO, 1913., negativ u Fototeći Uprave za zaštitu kulturne baštine Ministarstva kulture u Zagrebu)

Abb. 5. Hrastovica, Obere Befestigung, Reste des Wehrturmes (Innenseite), der größtenteils den Abhang hinabstürzte (Foto von GJ. SZABO 1913, das Negativ wird im Fotoarchiv des Amtes für Kulturschutz des Kulturministeriums in Zagreb aufbewahrt).

najvjerojatnije isti "istraživač", razvalio renesansno svetohranište u svetištu Sv. Duha.

Osim ovih nalaza, autor je jednom prigodom našao željeznu kuglu, promjera oko 18 mm i to u zemlji, na putu uz crkvu Sv. Duha, a nedavno i 3/5 kamene kugle, promjera 12 cm, također nedaleko ove crkve, uz istočni ulaz u naselje.¹³

Na prostoru hrastovičkog naselja na nekoliko mjesta naziru se zaravnjeni prostori, s više tragova kamena, koji mogu biti mjesta nekih značajnijih građevina (slike 2.-5.). Kuće stanovnika bile su drvene, što je donedavna bio način narodnog graditeljstva ovog kraja. Prema popisu poreza iz 1546., u Hrastovici je tada bila 51 kuća.¹⁴

Osim franjevačkog samostana, tri su sakralna objekta vezana na Hrastovicu: župne crkve Sv. Kvirina i Sv. Duha te kapela Sv. Petra u Taborištu (slike 6. i 7.). Sv. Kvirina nalazimo u popisu župa arhidakona Ivana Goričkog 1334. godi-

ne. S obzirom da se na ruševinama crkve Sv. Duha naziru dvije srednjovjekovne faze gradnje (slika 8.), moguće je da starija gradnja odgovara Sv. Kvirinu. Radi se o nekoliko detalja (sokl, južni portal, ulomak s "košticom badema"),¹⁵ koji se svojim oblicima mogu pripisati početku XIV. stoljeća. Intrigantan je zaštitnik starije crkve - sv. Kvirin, sisački mučenik: samo u ovom kraju nalazimo sv. Kvirinu posvećene crkve: u Boviću, Smrčkoviću i u Hrastovici. U doba arhidakona Goričkog, na području Zagrebačke biskupije sv. Kvirina nigdje ne zatječemo. Prema A. Horvatu, vjerski život u ovim krajevima mogao se ipak zadržati, preuzeti tragove onoga ranijeg, prije osnivanja Zagrebačke biskupije. "Postoji mogućnost da se u gorskom zaleđu Siska očuvao kult sv. Kvirina dijasporem građana Siscije".¹⁶ Zanimljivo je da su nedavni zaštitni radovi na župnoj crkvi Blažene Djevice Marije u Gori nedaleko Petrinje otkrili jednu stariju crkvu, romaničkog tlocrta unutar svetišta one templarske, s početka XIII. stoljeća. Dakle, kontinuitet života u ovim krajevima mora biti značajniji negoli što se do sada predmnijevalo. Povezano na prilike Hrastovice i crkve Sv. Duha, na ovakva bi se iznenađenja moglo naići ispod svetišta ili u okolici Sv. Duha.

Crkva Sv. Duha izgrađena je na temeljima neke starije crkve, a u zidu današnje ruševne građevine nalazimo množinu kasnogotičkih ulomaka, renesansno svetohranište, trijumfalni luk, okulat i nove kontrafore na zapadnom pročelju (slika 9.). Arheologe će posebno zanimati činjenica da je trijumfalni luk između broda i svetišta zidan rimskim opekama, veličine 7/28/43 cm, a zna se i da je cijela crkva bila popločana rimskim opekama. Svi su ovi detalji vrlo kvalitetno klesani.

Kasnogotička crkva Sv. Duha vjerojatno je nastala između prvog i drugog desetljeća XVI. stoljeća, tim više što je na jednom kaležu iz hrastovičke crkve urezano: MART•I•NVS PLEBAN 1526 i ECCLESIAE HRASTOVICEN.¹⁷

Crkvu Sv. Duha dao je 1735. godine obnoviti zagrebački biskup Juraj Branjug¹⁸ (slika 6.). Obnova crkve bila je vrlo jednostavna: zidovi su podignuti do potrebne visine, pri čemu su sa srednjovjekovne crkve rabljeni različiti elementi rebra svoda, dijelovi prozora i vijenaca, starije profilacije i sl. Uski srednjovjekovni prozori zamijenjeni su širim, baroknim, pravokutnog svijetlog otvora. Nad brodom i svetištem izveden je ravan strop, kod kojeg je po starim snimkama unutrašnjosti vidljivo da je podgled bio oslikan. Pred zapadnim je pročeljem bio trijem, a nad pročeljem se uzdizao drveni krovni zvonik. Crkva je bila pokrivena drvenim daščicama, što je bilo presudno za sudbinu Sv. Duha: izgorio je 1917., kad je neki Hrastovčanin Bunjan palio živicu, iskra je pala na drveni krov i upalila ga.¹⁹ Suha drvena šindra planula je u trenutku... Sv. Duh poslije više nije obnovljen.

¹⁵ Z. HORVAT, St. Spiritus ecclesiae Hrastovicen, *Bulletin*, Zagreb 1./1982., 50, 54.-60.

¹⁶ A. HORVAT, O Sisku u starohrvatsko doba na temelju pisanih izvora i arheoloških nalaza, *Starohrvatska prosvjeta*, Zagreb, III. serija, sv. 3., 1954., 96.

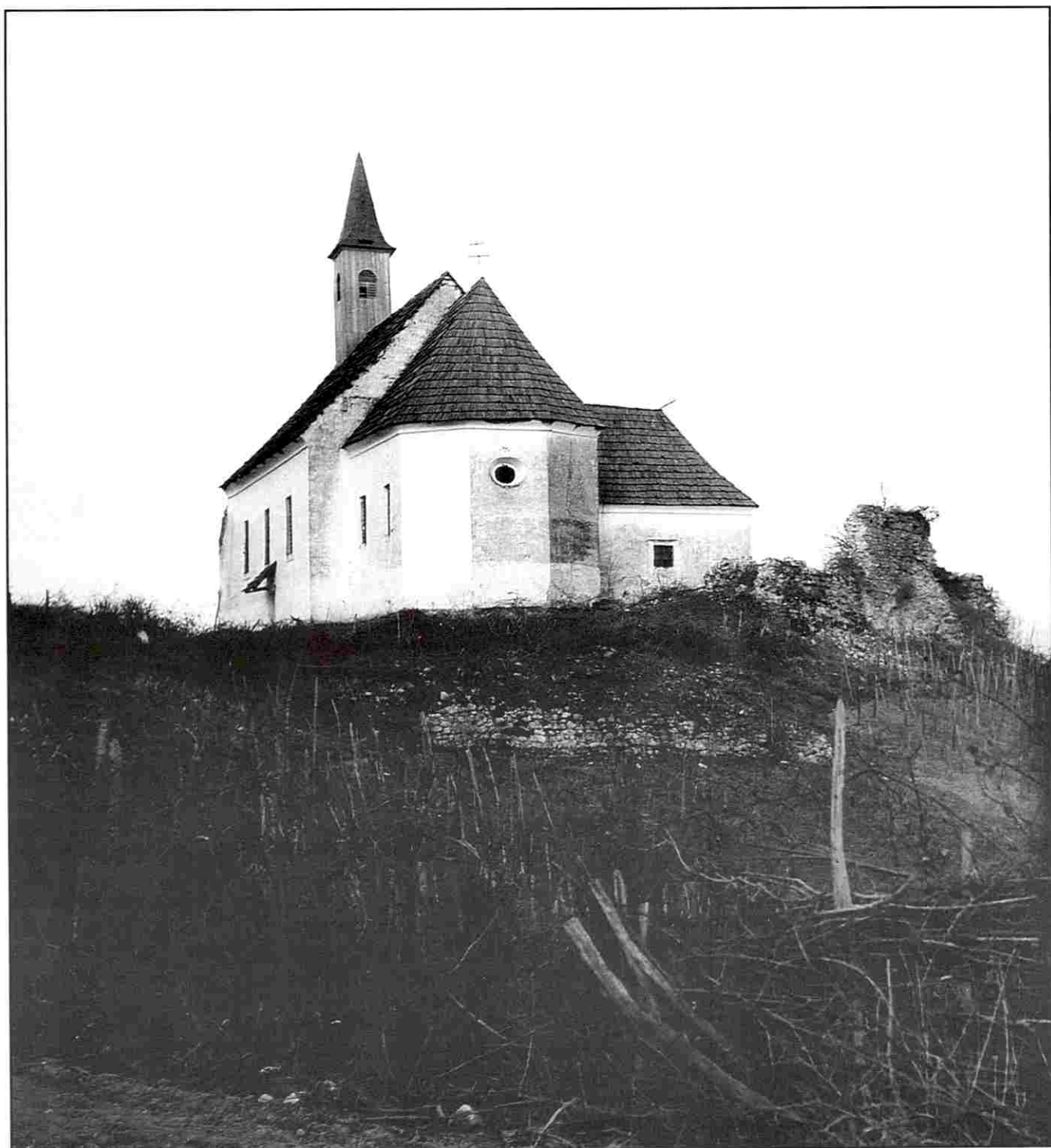
¹⁷ J. BARLÉ, o. c., 311.

¹⁸ B. KRČELIĆ, *Annuae*, Zagreb, 1952., 540.

¹⁹ P. CVEKAN, Čuntić i Hrastovica, Zagreb, 1990., 69.

¹³ Oboje je predano u Hrvatski povijesni muzej u Zagrebu.

¹⁴ E. LASZOWSKI, *Mon. Habsburgica*, III., Zagreb, 1917., 269. (popis poreza za 1546. god.)

Slika 6. Hrastovica, crkva Sv. Duha: ispred crkve su ruševni dijelovi zidina oko naselja. Istočni ulaz je lijevo, no već izvan okvira fotografije (snimio Gj. SZABO, 1913., negativ u Fototeći Uprave za zaštitu kulturne baštine Ministarstva kulture u Zagrebu)

Kapela Sv. Petra u Taborišću bila je nekoliko puta obnavljana, a posljednji put spaljena 1991. godine za srpske okupacije Banovine (slika 7.). Ona je gotovo u potpunosti građena rimskim opekama te s pokojim velikim kamenom, također rimske provenijencije. Jednostavna je to kapela, na kojoj se na stražnjem zidu svetišta sačuvao uski kasnogotički prozor.²⁰ Ravno zaključeno svetište bilo je svodeno, a u brodu

²⁰ Otkrio ga je prošle godine D. Miletić iz Hrvatskog restauratorskog zavoda u Zagrebu.

Abb. 6 Hrastovica, Heiliggeistkirche: vor der Kirche befinden sich baufällige Teile der Mauer. Der östliche Eingang befindet sich auf der linken Seite, jedoch außerhalb des Foto Rahmens (Foto von Gj. SZABO 1913; das Negativ wird im Fotoarchiv des Amtes für Kulturschutz des Kulturministeriums in Zagreb aufbewahrt).

ravan, oslikani strop. Uz unutrašnju stranu glavnog pročelja bilo je drveno oslikano pjevalište, a nad njim drveni zvonik.

Iako se radi o kasnosrednjovjekovnoj građevini, vjerojatno je izgrađena na starom položaju, s dužom tradicijom pokapanja.

Obilaskom terena i opservacijom može se zaključiti gdje se nalazio franjevački samostan: to je 500-600 m sjeverozapadno od stare Hrastovice, uz put prema selu Cepelišu i dalje prema Petrinji te Gori (slika 3.). Danas je livada na mje-

Slika 7. Taborište, kapela Sv. Petra, snimljeno 1997. (kapelu su spalili 1991. godine pobunjeni Srbi; snimio VID BARAC, Uprava za zaštitu kulturne baštine Ministarstva kulture, Zagreb)

Abb. 7 Taborište, Kapelle des hl. Peter, aufgenommen 1997 (die Kapelle wurde im Jahr 1991 von serbischen Rebellen niedergebrannt; Foto von VID BARAC, Amt für Kulturschutz des Kulturministeriums, Zagreb).

stu samostana, na kojoj se po neravninama terena razabire tlocrt samostanskog sklopa, sa crkvom na sjevernoj strani (slika 10.). Crkva je orijentirana, smještena uz nešto jači pad terena kao i istočna strana samostana. Ovakav smještaj svetišta crkve i istočnog krila samostana omogućio je jednostavnu izvedbu kripote ispod svetišta te podruma uz susjedno samostansko krilo. Mjestimično se naziru hrpe kamenog materijala s tragovima žbuke. Na terenu je moguće izmjeriti osnovne mjere samostana i crkve: klaustar je, skupa s natkrivenim hodnikom mogao biti dimenzija 14/14 m, širine broda i traktova samostana oko 8 m, dok je ukupna dužina crkve oko 25 m (slika 11.). Naravno, to su okvirne veličine, prema slobodnoj procjeni na terenu.²¹

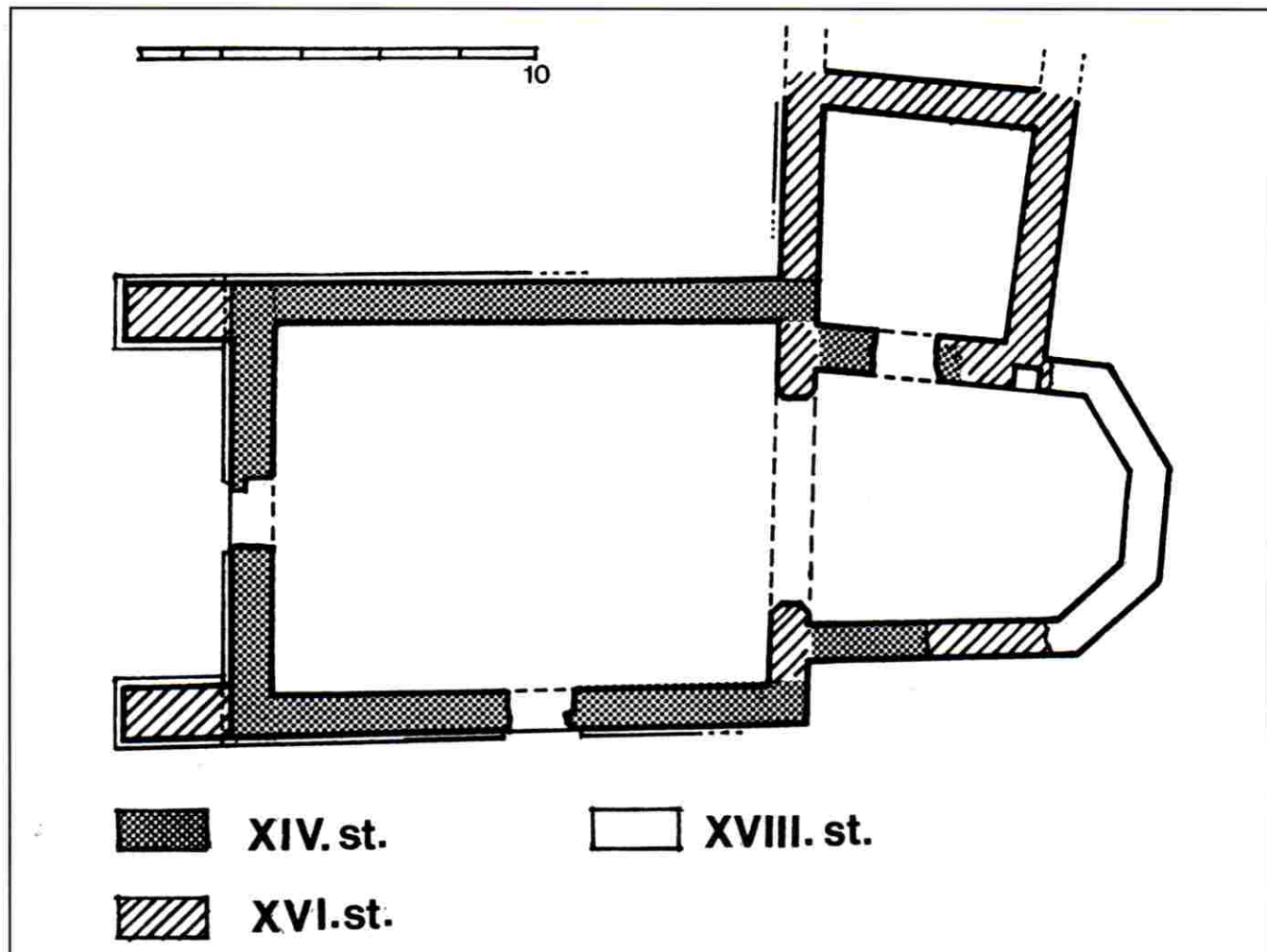
Prostor Hrastovice velik je i obećavajući, nastavan tijekom dužeg vremena. Oko same Hrastovice prošle su mnoge vojske, a posjedovali su je jaki feudalski onog doba: Babonići i zagrebački biskupi, izmjenjivali su se mnogi kaštelani. Pod hrastovičkim su utvrdama stanovali "purgari", nositelji gospodarskog razvoja srednjeg vijeka. Oko Hrastovice više je utvrda, sakralnih građevina i položaja, danas uglavnom napuštenih. Blizina Siska - rimske Siscije - također ima svoje posljedice, od kojih je najočitija sekundarna uporaba rimskih opeka. Mjestimični nalazi potvrđuju arheološko bogat-

stvo. Arheološka lopata može i treba još riješiti neka nejasna pitanja:

- Koja je bila točna trasa rimskog akvedukta?
- Je li naselje Hrastovice uvijek bilo na prostoru ispod Gornje i Donje utvrde?
- Je li položaj Varoš - Hrastovica XIII.-XIV. stoljeće, rimsko naselje ili čak prapovijesno naselje?
- Kakva je struktura nestalih građevina srednjovjekovne Hrastovice?
- Tlocrt, veličina i ostali relevantni podaci o franjevačkom samostanu!
- Konačno, Hrastovica je kroz stogodišnji rat s Turcima bila "znamenito mjesto" na granici prema Turcima: kako su naši ljudi, haramije, husari i njihovi kapetani živjeli i borili se?
- Itd.

21 O novijem franjevačkom samostanu, izgrađenom vjerojatno na istom mjestu pisao je P. Cvekan, o. c., 62.-66.

Ovaj bi se popis pitanja mogao još uvećati, no sigurno je da se na njih može odgovoriti istraživanjem na terenu.

Slika 8. Hrastovica, crkva Sv. Duha, tlocrt (snimio i nacrtao Z. HORVAT)

Abb. 8 Hrastovica, Heiliggeistkirche, Grundriss (aufgenommen und gezeichnet von Z. HORVAT)

LITERATURA

- BARLÉ J., Kaleži župne crkve u Hrastovici, *VHAD XII.*, Zagreb, 1912., 311.-312.
- CVEKAN P., Čuntić i Hrastovica, Zagreb, 1990.
- FILJAK M., Zbornik Zrin, Petrinja, 1942.
- HORVAT A., O Sisku u starohrvatsko doba na temelju pisanih izvora i arheoloških nalaza, *Starohrvatska prosvjeta*, Zagreb, III. serija, svezak 3., 1954., str. 93.-104.
- HORVAT Z., Hrastowycza, *Vijesti muzealaca i konzervatora* 1., Zagreb, 1972., 1(52), 3.-8.
- HORVAT Z., O izgledu srednjovjekovog zida na primjerima nekih građevina u kontinentalnoj Hrvatskoj, *Godišnjak zaštite spomenika kulture* 12., Zagreb, 1986., 179.-192.
- KRČELIĆ B., *Annuae*, Zagreb, 1952.
- KRUHEK M., Krajiške utvrde i obrana Hrvatskog kraljevstva tijekom 16. stoljeća, Zagreb, 1995.
- LASZOWSKI E., *Monumenta habsburgica*, III. dio, Zagreb, 1917.
- LOPAŠIĆ R., *Spomenici Hrvatske krajine*, I. dio, Zagreb, 1882.
- MARČINKO M. - P. CVEKAN, Hrastovica, Hrastovica, 1991.
- STARINE XXXVI., Zagreb, 1913.
- ŠIŠIĆ F., *Acta comitalia*, III. dio, Zagreb, 1913.

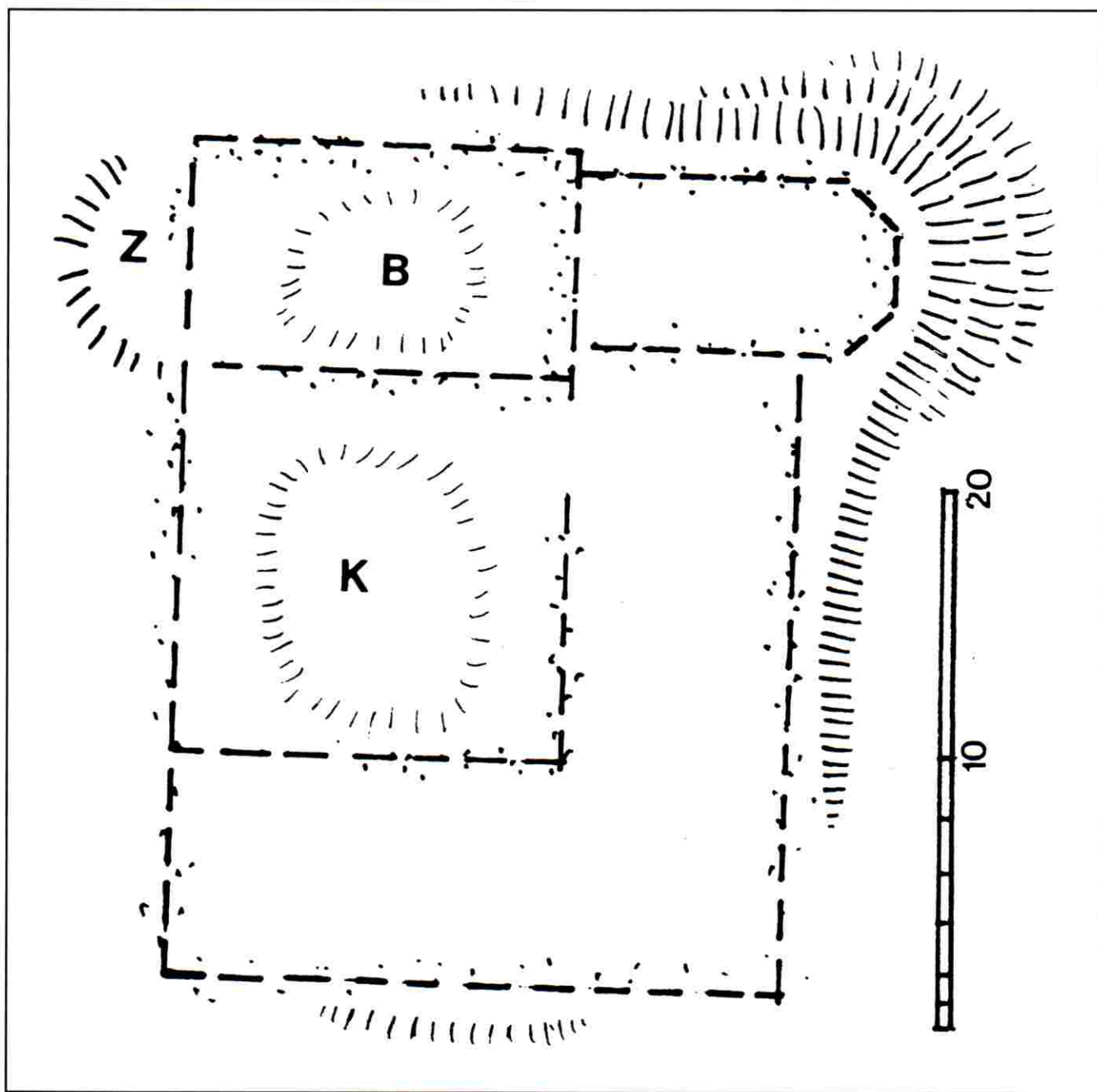
Slika 9. Hrastovica, crkva Sv. Duha, zapadno pročelje (snimio Z. HORVAT, 1996.)

Abb. 9 Hrastovica, Heiliggeistkirche, Westfassade (Foto: Z. HORVAT 1966)

Slika 10. Hrastovica, položaj franjevačkog samostana, zapadno od Gornje utvrde - u sredini snimke je položaj svetišta, lijevo je samostan (snimio Z. HORVAT, Uprava za zaštitu kulturne baštine, Konzervatorski odjel Zagreb, 1998.)

Abb. 10 Hrastovica, Lage des Franziskanerklosters, westlich der Oberen Befestigung - in der Mitte der Aufnahme ist die Stelle des Sanktuariums, links das Kloster (Foto: Z. HORVAT, Amt für Kulturschutz, Konservationsabteilung Zagreb 1998)

Slika 11. Hrastovica, pokušaj skiciranja tlocrta samostana prema tragovima na terenu (K - Klaustar, B - brod crkve, Z - moguće mjesto zvonika) (snimka i crtež Z. HORVAT)

Abb. 11 Hrastovica, ein Grundrissentwurf, der auf den auf dem Gelände aufgefundenen Spuren basiert (K - Kloster, B - Kirchenschiff, Z - vermutete Position des Glockenturmes) (Foto und Zeichnung von Z. HORVAT).

ZUSAMMENFASSUNG

HRASTOVICA BEI PETRINJA

Im Mittelalter war Hrastovica ein wichtiger Ort, zuerst unter der Herrschaft der Fürsten Babonić und später der Zagreber Bischöfe. Es bestand aus zwei Castra, einer befestigten Siedlung und dem Franziskanerkloster außerhalb der Mauern. Während der Kriege gegen die Türken spielte Hrastovica eine wichtige Rolle, wurde aber im Jahre 1584 verlassen, zerstört und fiel für eine kurze Zeit unter die Türken. Das nahe liegende Petrinja hat dann seinen Platz übernommen.

Von Hrastovica sind nicht viele Überreste übriggeblieben, weil es absichtlich zerstört wurde. Am besten erhalten geblieben ist die mittelalterliche Heiliggeistkirche, die im Jahre 1917 durch Zufall abgebrannt ist und nicht mehr wiederaufgebaut wurde. Gebaut wurde sie Anfang des 16. Jahrhunderts auf den Fundamenten einer älteren Kirche und im 18. Jahrhundert im Barockstil umgebaut.

Zwei Castra, 400 m voneinander entfernt, sind wahrscheinlich Folge zweifacher Macht: der Fürsten Babonić einerseits und der Zagreber Bischöfe andererseits Ende des 13. bzw. Anfang des 14. Jahrhunderts. Von der Unteren Befestigung gibt es nicht viele sichtbare Spuren, während ein Teil der Oberen Befestigung in die Tiefe hinab gerutscht ist. Die ganze Siedlung samt den Häusern ihrer Bewohner war umgeben von Befestigungen, die über 1000 m lang waren. Auf der Ostseite war eine schwächer verteidigte Unterstadt, während etwas weiter westlich der Siedlung ein Franziskanerkloster lag. Im 16. Jahrhundert wurde das Kloster auch zerstört, um im Laufe des 18. Jahrhunderts wieder aufgebaut zu werden. Heute gibt es von ihm keine sichtbaren Spuren mehr.

Das ganze Gebiet ist ein archäologisch reicher Fundort, in dem auch zahlreiche Spuren aus römischer Zeit vorhanden sind. Die archäologischen Ausgrabungen sollten die Antworten auf viele Gegebenheiten unserer Geschichte liefern.